ZAMONAVIY IQTISODIYOT VA INTELLEKTUAL TEXNOLOGIYALAR
Ilmiy-uslubiy elektron jurnali — Sharq universiteti
ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

QISHLOQ XO‘JALIGIDA RISKLARNI BOSHQARISH: TURLARI VA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Xamrokulov Sindor Qahramonovich, o‘qituvchi,
“Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari” kafedrasi,
“Sharq” universiteti, Navoiy shahri
DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44

Annotatsiya: Mazkur maqolada qishloq xo‘jaligi sohasida yuzaga keladigan risklarning iqtisodiy mohiyati, ularning asosiy turlari hamda shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda agrar ishlab chiqarish jarayoniga xos bo‘lgan tabiiy-iqlim, bozor, moliyaviy, institutsional va texnologik risklar tizimli yondashuv asosida tasniflanadi. Statistik ma’lumotlar va nazariy qarashlar asosida risklarning qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarish samaradorligiga ta’siri baholanadi. Shuningdek, risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, ularni kamaytirish va oldini olish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari agrar sohada barqaror rivojlanishni ta’minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda risklarni boshqarish bo‘yicha qarorlar qabul qilish jarayonini ilmiy asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Qishloq xo‘jaligi; agrar risklar; risklarni boshqarish; risk turlari; ta’sir etuvchi omillar; agrar ishlab chiqarish; iqtisodiy barqarorlik; bozor va iqlim risklari.

Kirish

Hozirgi globallashuv va iqtisodiy beqarorlik sharoitida qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida risklarni samarali boshqarish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Iqlim o‘zgarishi, resurslar cheklanganligi, narxlar o‘zgaruvchanligi va texnologik transformatsiyalar agrar ishlab chiqarish barqarorligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu jarayonlar qishloq xo‘jaligida risklarni nafaqat aniqlash va tasniflash, balki

© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

ularni tizimli boshqarish mexanizmlarini ilmiy asosda takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Xalqaro miqyosda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar qishloq xo‘jaligida risklarning turli shakllari — iqlimiy, bozor, moliyaviy, institutsional va texnologik risklarning agrar ishlab chiqarish samaradorligiga bevosita ta’sirini ko‘rsatib bermoqda. Jahon tajribasida risklarni boshqarish sug‘urta mexanizmlari, diversifikatsiya, raqamli texnologiyalar va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash siyosati orqali amalga oshirilayotgani kuzatiladi. Shu bilan birga, ushbu yondashuvlarning har biri mintaqaviy xususiyatlarga moslashtirilishini talab qiladi.

Mamlakatimiz sharoitida qishloq xo‘jaligi iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri bo‘lib, aholining bandligi, oziq-ovqat xavfsizligi va eksport salohiyatini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida suv resurslarining cheklanganligi, iqlim sharoitlarining keskinlashuvi, bozor infratuzilmasining rivojlanish darajasi hamda moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi bilan bog‘liq risklar mavjud bo‘lib, ularni boshqarish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Yuqoridagi holatlar qishloq xo‘jaligida risklarning mohiyati, turlari va ularga ta’sir etuvchi omillarni chuqur ilmiy tahlil qilish hamda samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish zaruratini asoslaydi. Mazkur tadqiqot agrar sohada barqaror rivojlanishni ta’minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va risklarni kamaytirishga qaratilgan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Qishloq xo‘jaligida risklar masalasiga bag‘ishlangan xalqaro, MDH mamlakatlari hamda O‘zbekiston olimlarining ilmiy tadqiqotlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, agrar tarmoqning tabiiy-iqlim sharoitlariga kuchli bog‘liqligi, bozor infratuzilmasining

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

rivojlanish darajasi hamda institutsional islohotlarning mazmuni va amalga oshirish sur'atlari ushbu sohani iqtisodiyotning strategik ahamiyatga ega va yuqori darajada diversifikatsiyani talab qiluvchi tarmoqlaridan biriga aylantirmoqda. Shu bois, qishloq xo‘jaligida risklarni aniqlash, ularni tizimlashtirish va samarali boshqarish masalalari zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda agrar risklarning mohiyati, ularning kelib chiqish manbalari hamda boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan kompleks yondashuvlar keng qo‘llanilmoqda.

Xususan, xalqaro ilmiy adabiyotlarda Kahan tomonidan FAO nashrida e'lon qilingan “Managing Risk in Farming” qo‘llanmasida qishloq xo‘jaligi faoliyatiga xos risklar ishlab chiqarish, bozor, moliyaviy, institutsional va shaxsiy risklar sifatida guruhlanadi. Mazkur tadqiqotda ob-havo sharoitining noaniqligi, mahsulot narxlarining tebranishi, kredit yuklamasining oshishi hamda agrar siyosatdagi o‘zgarishlar asosiy risk manbalari sifatida e'tirof etiladi [1]. Hardaker va hammualliflarining “Coping with Risk in Agriculture” nomli ilmiy ishida esa risk va noaniqlik tushunchalarining iqtisodiy mazmuni chuqur tahlil qilinib, ehtimollik va kutilayotgan natijalar bilan bog‘liq nazariy asoslar yoritilgan. Unda hosildorlik, narxlar dinamikasi, moliyaviy barqarorlik hamda texnologik rivojlanish bilan bog‘liq risklar batafsil o‘rganilgan [2].

Shuningdek, Jahon bankining “Managing Agricultural Production Risk” nomli hisobotida rivojlanayotgan mamlakatlar sharoitida agrar risklarning asosiy manbalari sifatida iqlim o‘zgarishi, suv resurslari tanqisligi, narxlarning mavsumiy o‘zgaruvchanligi hamda moliyaviy infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi ko‘rsatib o‘tiladi [3]. Georgieva va Kirechev tomonidan Bolgariya qishloq xo‘jaligi kooperativlari misolida olib borilgan tadqiqotlarda esa risklar tashqi (iqlimiy, siyosiy, bozor) va ichki (boshqaruv, texnik, moliyaviy) omillarga ajratilib, ularning agrar ishlab chiqarish jarayoniga ta'sir mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan [4].

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot qishloq xo‘jaligida yuzaga keladigan risklarning asosiy turlari, ularning shakllanish omillari hamda ushbu risklarni boshqarish jarayonining iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini ilmiy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning metodologik yondashuvi xalqaro tajriba, MDH mamlakatlari va O‘zbekiston olimlari tomonidan ilgari surilgan nazariy qarashlar va ilmiy konsepsiyalar asosida shakllantirildi. Tadqiqot doirasida FAO, Hardaker, Jahon banki, Georgieva kabi yetakchi xalqaro manbalar, shuningdek, 40 dan ortiq ilmiy maqola va tadqiqot ishlari tizimli tahlil qilinib, qishloq xo‘jaligida risklarni boshqarishning konseptual asoslari aniqlashtirildi.

Tahlil va natijalar

Qishloq xo‘jaligida risklarni boshqarish samaradorligi, avvalo, ushbu sohada yuzaga keladigan risklarning turlari va ularni shakllantiruvchi omillarni aniq aniqlash hamda tizimli tahlil qilishga bog‘liq. Agrar ishlab chiqarishning o‘ziga xos xususiyatlari - tabiiy-iqlim sharoitlariga yuqori darajada bog‘liqligi, ishlab chiqarish siklining uzoqligi, resurslar cheklanganligi va bozor noaniqliklari risklarning murakkab va ko‘p omilli tus olishiga sabab bo‘ladi. Shu bois, risklarni tahlil qilish jarayonida ularni alohida omillar sifatida emas, balki o‘zaro bog‘liq tizim sifatida ko‘rib chiqish ilmiy jihatdan asoslangan yondashuv hisoblanadi.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligida eng ko‘p uchraydigan risklar tabiiy-iqlimiy risklar bo‘lib, ular hosildorlik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Iqlim o‘zgarishi, yog‘ingarchilik miqdorining notekis taqsimlanishi, qurg‘oqchilik va suv ta’minotidagi uzilishlar agrar ishlab chiqarish hajmi va sifatiga salbiy ta’sir etuvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur risklar ko‘plab hollarda ishlab chiqaruvchi subyektlar tomonidan oldindan to‘liq prognoz

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

qilinmasligi bilan ajralib turadi, bu esa ularni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini kuchaytiradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, tabiiy-iqlimiy risklar bilan bir qatorda bozor risklari ham qishloq xo‘jaligi subyektlarining iqtisodiy barqarorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari narxlarining mavsumiy tebranishi, talab va taklif o‘rtasidagi nomutanosiblik, logistika va saqlash infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi ishlab chiqaruvchilarning daromadlarini barqarorlashtirishda muhim to‘siq bo‘lib qolmoqda. Ushbu holat agrar risklarni faqat ishlab chiqarish jarayoni bilan cheklab bo‘lmasligini, balki ularni bozor mexanizmlari bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

1-jadval. Qishloq xo‘jaligida risk turlari va ularning kelib chiqish omillari

Risk turi	Kelib chiqish omillari	Hosildorlikka ta’siri	Risk darajasi *	Boshqarish mexanizmi
Tabiiy-iqlimiy risk	Qurg‘oqchilik, yog‘ingarchilik, ekstremal iqlim hodisalari	Hosildorlikning sezilarli pasayishi	Yuqori	Sug‘urta, diversifikatsiya, irrigatsiya tizimlarini takomillashtirish
Bozor risklari	Mahsulot narxlarining tebranishi, talab-taklif nomutanosibligi	Daromad barqarorligining pasayishi	O‘rta	Narxni himoya qilish mexanizmlari, bozor axborot tizimi
Moliyaviy risk	Kredit yuklamasi, qarzlar, likvidlik cheklovlari	Ishlab chiqarish hajmiga ta’sir	O‘rta	Mikrofinanslash, subsidiyalar, kredit kafolatlari
Texnologik risk	Texnika nosozligi, yangi texnologiyalarga moslashuv	Ishlab chiqarish samaradorligiga ta’sir	O‘rta	Texnik xizmat ko‘rsatish, treninglar, texnologiya yangilanishi
Institutsional risk	Siyosiy o‘zgarishlar, agrar siyosatdagi noaniqlik	Rejalashtirish va investitsiyalarga ta’sir	Past-O‘rta	Barqaror siyosiy qarorlar, strategik rejalashtirish

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

Jadval qishloq xo‘jaligida uchraydigan asosiy risk turlari, ularning kelib chiqish omillari va hosildorlikka ta’sirini ko‘rsatadi. Har bir risk turi uchun mos boshqarish mexanizmlari tavsiya etilgan bo‘lib, bu agrar ishlab chiqarishda risklarni tizimli baholash va samarali boshqarish imkonini beradi.

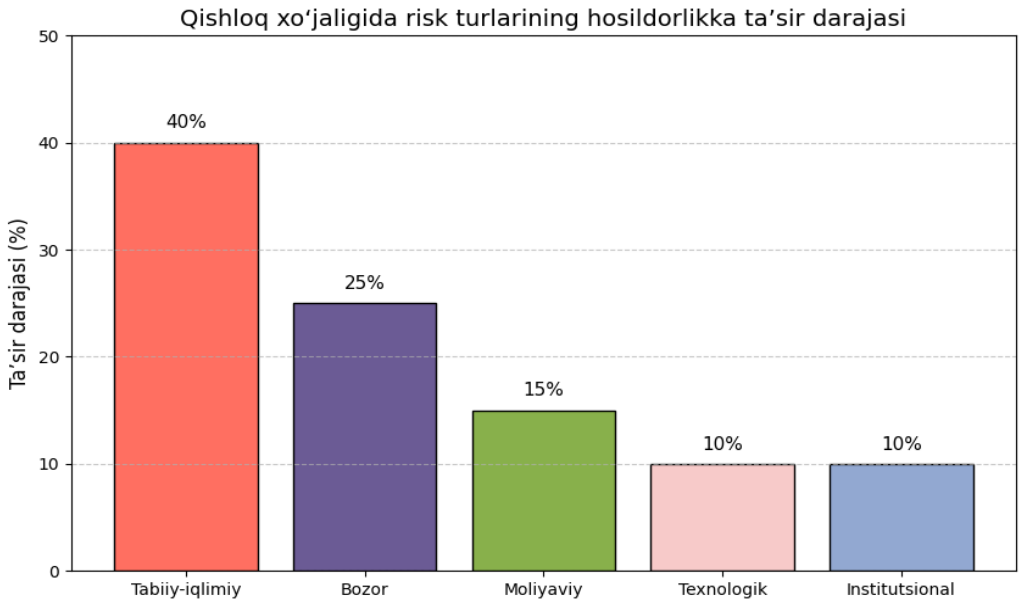
Xalqaro ilmiy tadqiqotlar natijalari qishloq xo‘jaligida tabiiy-iqlimiy risklarning ustuvor ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Jumladan, FAO tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda iqlim o‘zgarishi, yog‘ingarchilik rejimining buzilishi va ekstremal ob-havo hodisalari hosildorlikning beqarorligiga olib keluvchi asosiy omillar sifatida ko‘rsatilgan. FAO ma’lumotlariga ko‘ra, iqlim bilan bog‘liq risklar rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarish hajmining o‘rtacha 20–30 foizgacha kamayishiga sabab bo‘lmoqda [1].

J.B.Hardaker va hammualliflarining tadqiqotlarida qishloq xo‘jaligida risklar nafaqat tabiiy omillar, balki bozor va moliyaviy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq ekani ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ularning ta’kidlashicha, mahsulot narxlarining yuqori darajadagi o‘zgaruvchanligi va moliyaviy resurslardan foydalanishdagi cheklovlar fermer xo‘jaliklarining daromad barqarorligini sezilarli darajada pasaytiradi. Tadqiqot natijalari risklarni boshqarishda diversifikatsiya va sug‘urta mexanizmlarining muhim ahamiyatga egaligini ko‘rsatadi [2].

Jahon bankining agrar sohada risklarni boshqarishga bag‘ishlangan hisobotlarida bozor infratuzilmasining rivojlanish darajasi risklarning kuchayishiga bevosita ta’sir etuvchi omil sifatida qayd etiladi. Xususan, saqlash, logistika va moliyaviy xizmatlar tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilarining bozor risklariga nisbatan zaifligini oshiradi. Hisobotda agrar risklarni kamaytirishda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining muhimligi alohida ta’kidlanadi [3].

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

1-rasm. Qishloq xo‘jaligida risk turlarining hosildorlikka ta’sir darajasi (%)

Grafik ko‘rsatmoqda-ki, qishloq xo‘jaligida tabiiy-iqlimiy risklar hosildorlikka eng sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ekstremal iqlim hodisalari, qurg‘oqchilik va suv ta’minotidagi uzilishlar rivojlanayotgan mamlakatlarda agrar ishlab chiqarish hajmining sezilarli darajada pasayishiga olib keladi (FAO, 2008). Bozor risklari esa narxlarning mavsumiy o‘zgarishi, talab-taklif nomutanosibligi va yetarli bozor infratuzilmasining yo‘qligi tufayli o‘rta darajada ta’sir qiladi (World Bank, 2005). Moliyaviy, texnologik va institutsional risklar esa ichki boshqaruv va resurslardan foydalanish samaradorligiga ta’sir ko‘rsatadi, ammo ularning iqtisodiy salbiy ta’siri tabiiy-iqlimiy va bozor risklariga nisbatan pastroq ekanligi tadqiqotlar bilan tasdiqlangan (Hardaker, 2015; Georgieva & Kirechev, 2017). Shu ma’lumotlar asosida, agrar ishlab chiqarishda risklarni boshqarish strategiyalari prioritet bo‘yicha tabiiy-iqlimiy va bozor risklariga qaratilishi zarurligi ilmiy jihatdan isbotlangan.

Xulosa va takliflar

Qishloq xo‘jaligida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, agrar ishlab chiqarishning samaradorligi va hosildorligi bir nechta turdagi risklar bilan

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

chambarchas bog‘liq. Tabiiy-iqlimiy va bozor risklari hosildorlik va daromad barqarorligiga eng sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, moliyaviy, texnologik va institutsional risklar esa o‘rta yoki past darajada salbiy ta’sir etadi. Ushbu holat jahon tajribasi va empirik tadqiqotlar natijalariga mos keladi: iqlim o‘zgarishi, suv resurslarining cheklanganligi va narxlarning tebranishi rivojlanayotgan mamlakatlar agrar sohasida hosildorlikni bevosita shakllantiruvchi omillar sifatida qayd etilgan. Shuningdek, ichki boshqaruv va texnologik omillarning samarali nazorat qilinishi risklarni kamaytirishda muhim mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligida risklarni kompleks boshqarish tizimi agrar ishlab chiqarish barqarorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Risklarni aniqlash va tasniflash, ularni kelib chiqish omillari bilan bog‘lash hamda boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali hosildorlikni sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Bu esa nafaqat ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy barqarorligini ta’minlaydi, balki mamlakat agrar sohasining strategik rivojlanishi va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlaydi.

Agrar ishlab chiqarishda tabiiy-iqlimiy va bozor risklarini kamaytirish maqsadida sug‘urta mexanizmlari, diversifikatsiya strategiyalari va zamonaviy bozor axborot tizimlarini joriy etish tavsiya etiladi. Bu tadbirlar jahon tajribasida hosildorlikni barqarorlashtirish va risklarning salbiy ta’sirini kamaytirishda samarali ekanligi ilmiy asoslangan.

Ichki boshqaruv, texnologik yangilanish va moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni takomillashtirish orqali moliyaviy, texnologik va institutsional risklar nazorat qilinishi mumkin. Shu bilan birga, davlat siyosati va strategik rejalashtirish mexanizmlari agrar risklarni boshqarish tizimini mustahkamlashga xizmat qiladi, bu esa ishlab chiqarish barqarorligini oshirishga va uzoq muddatli agrar rivojlanishni ta’minlashga yordam beradi.

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026

ISSN: 3093-9062 Vol. 1 No. 1 (2026)

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] FAO. Managing Risk in Farming: Concepts, Strategies and Tools. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2008. 120 p.

[2] Hardaker J.B., Huirne R.B.M., Anderson, J.R., Lien, G. Coping with Risk in Agriculture. 3rd ed. Wallingford: CABI Publishing, 2015. 240 p.

[3] Georgieva N., Kirechev D. Risk management in agricultural cooperatives: Evidence from Bulgaria. Journal of Rural Studies, 2017, Vol. 55, pp. 45–56.

[4] Kahan D. Managing Risk in Farming. FAO Agricultural Services Bulletin, Rome, 2008. 92 p.

[5] Hardaker J.B., Huirne R.B.M. et al. Economic Aspects of Risk in Agriculture. Wallingford: CABI, 2015. 200 p.

[6] World Bank. Managing Agricultural Production Risk: Innovations in Developing Countries. Washington, DC: World Bank, 2005. 85 p.

DOI: https://doi.org/10.66493/7t9p0e44
© Sharq universiteti, 2026